

O prirodi društva, baštine i muzeja

Zabilješke

Tomislav Šola,
Najbolji u baštini, Zagreb, 2020

Uvod

Donositelji razvojnih odluka - svih odluka koje nam postavljaju što konceptualne što financijske okvire razvoja, izvan su naših baštinskih skupova i institucija. Naše političke stranke, a slijedom toga ni vlade, nemaju strategiju razvoja koja bi ili proizlazila iz baštine ili se na nju oslanjala. Naši političari kulturu shvaćaju ili kao „šminkeraj“ ili kao teret ili kao sredstvo nacionalne mitomanije ili kao način zarađivanja novca. Kad se pojavi kao tema, baština se najvjerojatnije uzima kao argument neke konzervativne politike ili je tek retoričko pozivanje na neku prošlost. Svaka od zabluda je kobna jer vodi ne samo nestanku kulture i nacionalnog identiteta nego je svaka ponaosob zaštitni znak siromaštva i nazadovanja.

Red je da se na početku, dakle na vrijeme, ispričam svima koji s pravom očekuju, u ime višestoljetnih konvencija, uredan i korektan uvodni tekst. Zbog takvih ispravno pisanih tekstova, a to nitko ne govori, zbornike čitaju samo oni koji su ih pisali i oni kojima je to obveza (studenti, recimo). Istina, krivo je propustiti priliku da se napiše znanstveni tekst. Ali većina takvih je znanstvena samo po tome što ih krasi što brojnije „fusnote“ a relevantna po nerazumljivim izrazima i teško prohodnom filozofiranju - dakle, po svojoj sjajnoj izolaciji od stvarnosti. Isprike pravima! Ovo, pred vama dakle, nije znanstveni tekst.

Što može učiniti mali muzej, jedne male regije? Uz pravu podršku, posebice politike - mnogo. Može baš sve zablude obrnuti u korist zajednice: da kultura bude način života, da bude potreba, da bude stalan izvor samosvijesti, samopoštovanja i uvažavanja raznolikosti, ali i da stvori dodatne argumente za gospodarski razvoj. Može se oduprijeti osiromašenju i trošenju identiteta: obavljajući poslovično poslanje mudrih staraca iz tradicijske kulture: da prepozna vrijednosti, da ih istraži, dokumentira i da one koje zaslužuju da ih zapamtimo, vrati u život.

Dosta je pojedinaca čak i u muzejima koji odmahuju rukom na društveno-politički i ekonomski kontekst. Krivo. Upravo taj kontekst određuje sudbinu muzeja odnosno, preciznije, njihovog poslanja.

Lokalno uključuje globalno

Živimo u civilizaciji koja je razvila manipulacijski mit o demokraciji kao ključu za vladanje. Kao što izboru roba u golemim trgovačkim centrima nedostaje kvaliteta, tako i deklarativnom, inflatornom pozivanju na građanska prava nedostaje prostor stvarnog utjecaja. Politika se tako pretvara u demagogiju a takva pak vodi u (prividnu) vlast svjetine. Ohlokracija, naime, znači da su vlast ponovo, ovaj puta u neideološkoj formi, oktroirali stvarni, uglavnom skriveni nositelji moći, stvarni vlasnici novca, dobara, informacija i akumulirane društvene memorije.

Dio tog manipulacijskog mehanizma je rastuća hipokrizija, trivijalizacija stvarnosti, fragmentacija uvida i favoriziranje izoliranog ekspertnog znanja. Osamdesete godine prošlog stoljeća bile su posljednje razdoblje koje je još predviđalo da ćemo možda živjeti u multi- ili pluri-disciplinarnom svijetu, u kojem će se znanja međusobno obogatiti za potrebe nekog boljeg društva. Bilo da učimo o baštini i muzejima, u njima radimo ili ih samo posjećujemo, primijetit ćemo da konvencionalne društvene sredine naprosto ne omogućavaju kritički uvid u svijet i modele kako se globalna iskustva odslikavaju u pojedinačnim zajednicama. Ponuđenih informacija pa i znanja je puno, posebice u naprednim muzejima, ali osim u najboljima, prilike da učimo o svijetu kako bismo bolje razumjeli sebe, rijetke su a još su rjeđe one koje proizvode mudrost za svoju zajednicu. Za vođenje poduzeća dovoljno je znanje ali za vođenje društva, pa makar i lokalne zajednice, neophodna je mudrost.

Zato, ma kako se činilo da lokalnoj temi ne priliči globalni rakurs, želim ovaj slijed bilješki započeti s nekoliko polazišnih pretpostavki o općem kontekstu. One koji se snobivaju na ovakve prijedloge valja podsjetiti da je baština politička činjenica, da su pojedinačno, kolektivno i društveno pamćenje odlučujući za kvalitetu društvenog dogovora ili, pojednostavljeno rečeno, za raspored moći i blagostanja. Moglo bi se sasvim opravdano reći da bi bilo moguće samo na temelju analize institucija javne memorije zaključiti o kakvoj je političkoj, kulturnoj i ekonomskoj zajednici riječ. Hrvatska je, da se ipak podsjetimo, kao post tranzicijska zemlja, traumatizirana ratom i obijesnom privatizacijom - po svemu dio Zapadnog svijeta ali, u EU, na dnu nekih značajnih ljestvica koje pokazuju razinu prosperiteta.

Malim zemljama uvijek pripada neproporcionalan udio u nevoljama

Zašto je taj globalni i Europski kontekst važan i za svaki manji grad? Ako je suditi po golemim, poznatim i osobitim muzejima, naizgled im ide dobro. Naizgled, doista, jer treba znati i afere koje prate pokušaje tih muzeja da osiguraju sredstva za kvalitetni program. Za male muzeje i njihove restriktivne okolnosti će se uvijek čuti manje. Gubitak financijske podrške ili pak kompromise koje će učiniti na štetu i struke i zajednice često nećemo ni registrirati. Moglo bi se reći, unatoč razlikama od zemlje do zemlje, da nam vladaju ekonomski uvjeti i vrijednosni sustavi koje održavaju politika i ostali nositelji moći.

Kod manjih zemalja je u pravilu riječ o rasprodaji resursa, izvozu profita, ekonomskom i politički uzrokovanom iseljavanju koje pak vodi osiromašenju, a ono uvijek i smanjivanju kulturnih standarda. Dakle, velike i benevolentne korporacije koje na Zapadu sponzorstvom podupiru procvat muzeja, u malim zemljama gdje jednako tako posluju, nemaju te ambicije. Strani vlasnici nemaju ni simboličnu odgovornost prema lokalnim zajednicama - kao uostalom ni strane banke. Zanimljiva je činjenica da se ni u procesu strukovnog obrazovanja ni na stručnim skupovima baštinskih institucija po prešutnom samo-isključujućem društvenom refleksu ne očekuje spominjanje političkih i ekonomskih okolnosti, a posebno ne opaske koje opisuju odnose velikih i malih zemalja kao neokolonijalne ili vazalske. Da li je doista moguće raditi na očuvanju lokalnih ili nacionalnih identiteta bez svijesti o ovim ugrožavajućim okolnostima?

Vlasnici naših džepova i naše svijesti nas takve prihvaćaju, a najviše pak cijene i podupiru ako smo kulturom ili nekom ekonomskom (makar i posrednom) ucjenom, instrument njihova vladanja: da budemo slika i potpora baš njihovog sustava vrijednosti, jer baš oni znaju da je taj jedini, pravi i vječan. U geopolitičkim strategijama ratovi se najprije vode na području tzv. mekih vrijednosti. I noviji, sramotni ratovi su pokazali kako je i najprimitivnija agresija svjesna da je uništavanje spomenika kulture kao simboličko brisanje protivnika, vjerojatno snažnije i od genocida.

Tuđa se kultura učinkovitije može uništiti akulturacijom, kad se u konačnici vlastita kultura zamjenjuje nečijom tuđom - koja se prešutno smatra vrjednijom i važnijom. Nema ni desetak godina da je Michelin izdao vodič po Zagrebu za strane turiste. Od prvih deset restorana i kafeterija s liste preporučenih nijedan nije nosio hrvatsko ime. Na prvu ruku je očito da je postradao lokalni pa i nacionalni identitet, i da su političko i medijsko harangiranje za naciju samo

politikantski folklor. Najduža auto-cesta ima talijansko ime (Dalmatina), izraz za poslasticu, čest u komunikaciji turističke industrije je također talijanski (delicija), gotovo svi pjevači s nacionalne scene, čak i oni koji svoj značaj traže političkim sadržajem pjesama, imaju strana estradna imena. Kulture su kao i ljudi, rođeni jednaki, ali nemaju iste šanse. Bit će da su nove kolonizacije takve: počinju akulturacijom, nastave se politikom, a zapečate ekonomijom. No, ostaje „identitarijansko“ gumno na kojem se može odviti bilo kakva samo-zavaravajuća kič-predstava o snazi nacionalnog bića i kulture. Kultura, politika i ekonomija imaju stvarno značenje ako žive vlastitim životom. Osvajanja su temeljita i konačna samo ako se dogode iznutra, kao promjena identiteta.

Društveni sustav

Kapitalizam je realnost, vjerojatno i varijanta nekog prirodnog poduzetništva, ali – on ne mora biti opscen. Suvremena literatura je prepuna izraza koji ta devijantna stanja opisuju kao: korporatizam, „crony capitalism“, klijentelizam itd. Zanimljivo, za razliku od očekivanja, „nevidljiva ruka tržišta“ je omogućila ove razočaravajuće anomalije umjesto samoregulacije i prosperiteta. Zašto se to tiče muzeja? Zato jer će osiromašena država, premrežena korupcijom vjerojatno imati direktore muzeja koji odgovaraju nositeljima moći, a ne struci, pa u konačnici i korisnicima. Vjerojatno će se i kustosi zapošljavati „preko veze“, a ne zato jer su diplomirali studij upravljanja baštinom ili imaju posebnu motivaciju i talent. Osiromašena država, prisiljena na restrikcije, po nekom pravilu najprije zakida kulturu smatrajući je potrošnjom. Ne pomaže ni ekonometrijska argumentacija koja dokazuje golemu „meku moć“ kulture i baštine. Čak ne pomažu ni paradoksalni dokazi monetizacijskog potencijala kroz komercijalizaciju kulture.

Korupcija, pljačka javne imovine i izostanak vladavine prava su put u bankrot vrijednosti i osiromašenje resursa. Ako poduzetni pojedinci i privatna poduzeća imaju priliku nekažnjeno, zbog lakog i nerazmjernog profita upropaštavati kulturna ili prirodna dobra, onda je je posve malo vjerojatno da će muzeji moći u svojim postavima ili bar u svojim povremenim izložbama pokazati sadašnje stanje ili neke bivše indikativne grijehe prema baštini. Muzej koji je prisiljen govoriti samo o prošlosti i u prošlosti, prestaje biti relevantan za sadašnjost i postaje građanima neupotrebljiv.

Manipulacija većinom

Mitomanija i senzacionalizam su društvene bolesti, posebice kad se društvene elite trse vladati „masama“ bez ekonomskih ili političkih argumenata, kad ne mogu ponuditi blagostanje i slobodu. To je globalni problem. Moderni mitovi, medijske predstave heroja i proizvodnja unosnih masovnih fascinacija su zato dnevna stvarnost građana. Zašto je to pak važno muzejima? Pored tako poduprte kakofonije atraktivnih sadržaja, diskretna ponuda muzeja (zato jer je istinita i nepatvorena), ima malo šansi. Legitiman odgovor muzeja su tzv. block-buster izložbe, atraktivni „must“ događaji koji, kao i „Noć muzeja“, uspijevaju na kratko mobilizirati značajnu publiku. To iznuđivanje atraktivnosti dogodilo se i prema kulturnim industrijama, dogodilo se sportu, dogodilo se u nekoj mjeri svim profesijama. Cijena je gubitak gustoće kvalitete, njena svakodnevnica i korisnici koji su, paradoksalno, i razmaženi a istovremeno bez kriterija. To je ustvari ne-publika. Ni knjiga ni slika ni kompozicija ni izložba ne traju dugo - pretvoreni u senzaciju. Buket rezanog cvijeća je ukras, ne priroda. Takav, ne zamjenjuje vrt niti park. Svijet bez kvalitete kojeg smo po cijenu zdravlja upoznali kroz propast kvalitete hrane, vode i zraka, tiče se uvijek svega. Identitet je poželjan, ali možda nije atraktivan. Izraziti nacionalizam je kič identiteta, ali se daje učiniti atraktivnim. Muzeji su tu da nam budu uzdanica na vašaru taštine i iluzija, da nas, recimo, sačuvaju od bijesa i mržnje, okane prečaca i improvizacija tamo gdje je potrebna dobra obaviještenost i plemenit um. Na kraju neopreznog trošenja identiteta za potrebe turizma ili politike uvijek će postojati potreba da se pronađu argumenti neke vjerodostojne koherentnosti. Ne bi valjalo da svoj identitet moramo rekonstruirati na način na koji arheolozi sastavljaju komade razmrvljene keramike.

Izdani svijet, država blagostanja i javna memorija

Živimo u zanimljivim vremenima. Čini se da se nikad u povijesti nije čovjeku-pojedincu toliko puno obećavalo i, razmjerno tome, tako malo davalo. San o bogatstvu i 15 minuta svjetske slave postao je ilustracija industrije iluzija koja obuhvaća sve ostale industrije. Ayn Rand, američka spisateljica i filozofkinja je, mislili su čitatelji, simbolički poticala stvaranje ideala izuzetnog, kreativnog pojedinca, ali tko je pomnije pročitao, - bilo je već tada (1960-tih) riječ o upravo ovom što imamo: 1 % bogatih koji prave svijet po svojoj mjeri. Opsceno, basnoslovno skupe zvijezde iz sporta i show business-a su samo nadrealna logička spona između te šačice svjetskih milijardera koji vladaju svijetom i milijardi ostalih stanovnika Zemlje koji, što milom što silom, slijede njihov jednosmjerni plan bez alternative.

Za takav svijet baština bi trebala biti više od znanja, a muzeji više od znanstvenih institucija. Kad su najbolji, muzeji (i ostale institucije javne memorije) su svijest zajednice u kojoj postoje, a kad bi se prometnuli u stvarnu profesiju, nešto kao javno zdravstvo, postali bi savjest društva. No, savjest uvijek ima manje ili više otvorene aspiracije da upravlja sviješću odn. postupcima pojedinca ili zajednice koja je posjeduje. Uz javno zdravstvo, javno obrazovanje i javnu znanost valjalo bi imati i sustav institucija koji skrbi o javnoj memoriji: da je prepoznaje, izabire, sabire, proučava je, skrbi za nju i posreduje ju zajednici. Kibernetičari će s pravom prepoznati u tome ideju norme, a kulturolozi i pravnici samo potrebu za setom kriterija koji prate društvene promjene i istovremeno su njihov dio. Na Zapadu je smatrati slične ideje restauracijom socijalizma, postalo pitanje neke lojalnosti prema neoliberalnom kontekstu. Socijalizam je nepovratno propao u spontanoj suradnji svjetine i birokrata - zbog gotovanstva i nebrige prvih i korupcije potonjih. Kao projekt idealnog društva i dalje će ostati inspirativna utopija. Sve što su društvene utopije ionako oduvijek predlagale jest samo pravedno, zdravo društvo koje počiva na solidarnosti prema drugima i prema prirodi. U današnjem proxy-totalitarizmu, zapravo nekoj vrsti ohlokratskog privida (državi kojom vladaju mase, rulja, svjetina), mnogi se osjećaju ugroženim već spominjanjem „države blagostanja“ kao poželjnog društvenog okvira (pa unekoliko) i cilja muzeja; ako predavač javno spomene tu sintagmu, treba biti spreman na neugodne komentare ili nezadovoljstvo organizatora. Nevidljiva ruka tržišta se, jasnom logikom ugroženih interesa stvarnih nosilaca moći, pretvorila u ruku neoliberalnog javnog mnijenja. Tako, paradoksalno, oni kojima su bila namijenjena obećanja o progresu, sami nalaze načina da izdaju protumače kao neke nove okolnosti (nepredvidive) slobode - a nova suprotstavljanja su dio te iluzije.

Obezvrjeđenje svijeta

U suvremenom društvu se dogodilo nešto groteskno jednostavno i pogubno: kao da bi se nekadašnja literatura koja je podučavala građane seksualnom životu zamijenila s figurae-veneris brošuricama. I prije virtualnog svijeta, stvarni se pretvorio u svoju derivaciju - u privide bez onih osobina koje su činile karakter stvari i pojava. Sve je, naizgled tu, ali s nedostacima u okusu, ukusu..., u kvalitetama koje smo podrazumijevali. Ili se to kvaliteta povukla na nedostupna mjesta? Je li postala privilegija povlaštenih ili je doista nema? Koja se realnost računa kao postojeća? Ona privilegirana ili možda i ta nestaje kako nam degradira okoliš. Ako se ljubav svede na seks, erotika na opscenost, gospodarstvo na profit, burze na kockarnice, banke na tiskare novca, kultura na

zabavu, umjetnost na kič, mediji na senzacionalizam, turizam na putovanje, sport na nadmetanje, politika na vlast i podjele... onda je i baština samo roba kojom treba tako upravljati da donese novac, oholu samouvjerenost, aroganciju, netrpeljivost, rasizam, mržnju, strah - bilo što čime se može zaraditi ili vladati. Baština lako može služiti kontinuiranju ratova, raspirivanju davne mržnje, inspiriranju osvete; može oživjeti prevladane nemire, uvjeravati u suprematizam, izuzetnost, nadređenost... drugima, ali i nadređenost prirodi... - ali svakako neka inkasira novac. Kao da smo odlučili svemu spustiti vrijednost i definirati sve društvene sustave na nižoj razini, u sveopćoj progresivnoj devalvaciji i kulture i civilizacije...

Kultura i baština - o kriterijima

Gubitak kriterija je opći opis globalne nevolje. Nakon post-modernističke, optimističke slobode „sve prolazi”, kad se legitimiziralo jedno posve eklektično (a kasnije smo vidjeli) i efemerno doba, nismo ni znali da će se prijedlog pretvoriti u: „ništa nije važno”. Kad bismo kulturu htjeli objasniti jednim sinonimom onda bi to bilo: kriterij. Kad bismo muzejima htjeli jednom rečenicom objasniti svrhu onda bi to bilo: muzeji su tu da istražuju, dokumentiraju, zbiraju, čuvaju i održavaju sustav vrijednosti. Čine to na mnogo načina, a da sablaznimo mogućeg zalutalog čitatelja jer je očekivao „neutralni“ znanstveni tekst, postoje i muzeji koji ne sakupljaju (predmete). Usprkos tromoj konvencionalnoj muzejskoj stvarnosti - nakon prvih lasta prije pola stoljeća, danas imamo i asocijacije takvih muzeja. Zašto ne, kad muzej nije najprije institucija nego neki regularan, uredan, sustavan, odgovoran, znanstveno utemeljen i društveno koristan transfer kolektivnog iskustva. Naime, pozivi koji traju već 150 godina da se oformi neka profesija i neka znanost koja će se ovim sustavno baviti, još do dan-danas nisu ostvareni. Zato je i moguće „graditi“ ili možda bolje rečeno razgrađivati svijet u neku posve neobaveznu, manipulacijsku formu, izvjesni „karaoke svijet”, kao carstvo mitomana, managera, mediokriteta i amatera. U njemu doista bar izgleda da je sve moguće ili da bi bar trebalo biti; ukinuti kriteriji ostavljaju, ne samo kulturu nego i politiku i njeno demokratsko dogovaranje, bez argumenata o kvaliteti. Nesiguran pojedinac, izgubljen u općem, opasnom kaosu je vjerojatno ideal svakog aspiranta na stvarnu vlast nad „masama“...

Slaba i siromašna država i preopterećeni građani

Organizirani građani oduvijek su predstavljali idealno, elementarno stanje demokracije. Ali, ne shvaćaju samo društveni idealisti moć samo-organiziranih građana i atraktivnost takve, izravne demokratske akcije. Korporacije su suzile

područje društvenog odlučivanja, a političari su u ime nas na to pristali. Na tako uskom prostoru osiromašene države, političke opcije se mogu jedino natjecati u pronalaženju zamjenskih krivaca, jer se prave ne usude imenovati. Građani osjećaju da su ostavljeni i zato se odlučuju organizirati. Jedan od načina su spontane udruge. Kao kad se, već po proverbijalnom predlošku, seljaci izloženi nasilju velikaša odluče samo-organizirati. Vidjelo se, historijski, da su tom zadatku jedva dorasli i profesionalni borci. Dok je većina udruga moralno neosporiva, mnoge su stvorene, izravno ili posredno, kao način da se u bezbroju fragmentiranih akcija potroši društvena energija, kanaliziraju društveni protesti ili do neprepoznatljivosti razlome društveni zahtjevi. Naime, plemenita ideja organiziranih građana koji se brinu za svoju društvenu zajednicu još nije dobila bolju formu od države blagostanja u kojoj profesije, pa tako i političari, obavljaju posao koji im nalaže njihovo poslanje i za koji su zaduženi. Od toga su društvenog modela uglavnom ostali samo privatizacijom razlokani ostaci. Na njima dokazivati da taj model društvenog uređenja nije dobar je, naravno, manipulacija. Tek s pojavom nesputanog neoliberalizma je država doista postala preskupa. Do tada je imala prihode iz cjelokupnih sektora privredne djelatnosti gdje je stjecala prihod. Paradoksalna je i tragična istina da su ti sektori privatizacijom postali lošiji i skuplji.

No, zašto se opet čini da smo se suviše udaljili od muzeja i baštine? Zato jer će osiromašena država, naravno, pristati na sve oblike puzajuće privatizacije, ovoga puta ne nacionalnih željeznica (iako je i to nedopustivo) nego upravo javnog sjećanja kao radne i dugoročne memorije društva. Netko će reći s pravom da prvo treba sačuvati javno vlasništvo nad vodom i zrakom, ali to smo i ne znajući već dobro izgubili. U potpuno privatnom svijetu sve je zaštićeno patentom, a sve što je kupljeno ili može biti kupljeno, podređeno je isključivo interesu vlasnika. Da je znanje na vrijeme postalo mudrost, a muzeji su mogli u tome pomoći, takav svijet bi bio samo predmet fantazmagoričnih romana. Ne treba zaboraviti da je prije nekoliko godina Italija iskusila pokušaj ministarstva kulture da jedan dio muzeja preda na upravljanje pojedincima ili kompanijama. To ne bi trebalo biti zabranjeno, ali u neoliberalnom kontekstu koncesija je oblik vlasništva s kojim je moguće trgovati, a na puno načina i ucjenjivati barem državnu administraciju i političare, ako već ne i samu zajednicu.

Svijet koji smo gradili imao je politiku kao uređeno posredovanje među suprotstavljenim interesima, demokraciju kao kvalitetu tog procesa, i profesije koje su na sebe objektivno i bez pristranosti preuzimale zadatke iz mijenjajućeg i rastućeg društvenog ugovora. Kako nam se razgrađuju profesije? Privatizacijom, derogiranjem, ucjenama, amaterizacijom, proizvodnjom

neznanja, lošim obrazovanjem, prenaglašavanjem STEM obrazovanja, rušenjem integriteta i važnosti društveno-humanističkih znanosti.... Da biste društvo gradili morate znati kakvo društvo želite, no, da biste gradili individualno ili korporativno bogatstvo kaos je potrebno pruršiti u ultimativnu demokraciju: libertarijanski pa čak i libertinski raj u kojem sve izgleda moguće a ništa nije kako izgleda.

Baština ne može biti roba

Profit kao jedini „režiser” stvarnosti je - dobili smo i geopolitičke, nekad nezamislive dokaze, put u propast. Od ranih 80-ih i posebice u posljednjoj dekadi opet je jedna totalitarna ideologija, ovaj put ideologija novca, osiromašila većinu i afirmirala populističku osnovu vladanja. Muzejski kustos niti kulturni administrator u zajednici ne stižu do tog, naizgled pre-složenog znanja. Čini se da im i ne treba, ali kako doista djelovati a da vas ne tiče stvarnost? Pa čak ni prošla. Gdje, na primjer, muzeji objašnjavaju da barokni stil nije, najprije, pitanje „života oblika“ (Henri Focillon) nego rezultat napora protureformacije da stvori neodoljivo atraktivne i popularne hramove pokolebanih vjernika koje je trebalo prigrliti s novim entuzijazmom.

A, pomalo je bizarno da se pred našim očima u pola stoljeća uspio osoviti fatalan sustav vrijednosti kakav je u 60-im godinama u SAD-u afirmirala svojim velikim utjecajem Ayn Rand. Taj poziv na „vrlinu sebičnosti“ (što je i naslov jedne njene knjige) i herojstvo individualne poduzetnosti, vjerojatno je imao nekog šarma u svijetu preplašenom komunizmom. Činilo se da je taj poziv ubrzo i zaboravljen, no bila je riječ o većem trendu. Edward Bernays, rodonačelnik svega što se zove javnim odnosima, njen prijatelj i sumišljenik, bio je dio iste globalne promjene. Libertarijanstvo je primijenjeno na ekonomiju najbolje i najefikasnije na Sveučilištu u Chicagu otprilike u dekadi od 1970. do 1980. godine. Odatle su stigli najinspirativniji impulsi po kojima je tržišna ekonomija postala svjetonazor. Po njemu je sve moguće i potrebno monetizirati, a komoditizacija i „otržišnjavanje“ zahvaćaju sve djelatnosti i sve vrijednosti. Iako sve do nedavna to nije bilo očito, kultura, uključujući baštinu, ima samo jednu mogućnost: da bude pretvorena u robu.

U definiciji muzeja stoji da je riječ o ne-profitnoj ustanovi, ali nerijetko vidimo da je to primljeno s izvjesnom rezignacijom - ili kao nesposobnost sektora ili kao zaostali idealizam nekog društva blagostanja. A nije nijedno ni drugo. Muzej može izravno zarađivati novac, može biti i profitan, ali to je iznimno stanje koje ne može biti niti često, a kamo li da se smatra obavezom. U pravilu, kad muzej počne aktivno zarađivati, prestaje biti muzej. Možda i zadrži neke

njegove osobine, ali nije muzej. Nije mehanizam općeg dobra niti dogovoreni proces javnog pamćenja i nema poslanje koje podupire ijedan demokratski društveni dogovor.

Baština kao društvena duhovnost

U dobu kad živimo oživljavanje tradicionalnih religija, kad je neoliberalni stav „da ništa nije važno“ oštetiо kredibilitet građanske, svjetovne duhovnosti, institucije javne memorije imaju svoju historijsku šansu. To je možda jedina preostala prilika za obranu humanističke etike i ideala društvene harmonije. Ne mogu u tome biti same, ali ne bi trebalo da izostanu iz takvog pokušaja. Malo je poznato da se (danas nepravom omalovaženi) Marks još prije 175 godina odrekao i materijalizma i klasičnog građanskog društva zagovarajući kao alternativu „human society or social humanity“ (10. teza o Feuerbachu). Ma kako to danas prevodili, zvuči kao davni poziv na duhovnost sekularnog društva. No, jedva da nam treba davni glas velikog filozofa da bi nam dokazao potrebu svjetovne duhovnosti. Zanimljivo je da ljudski rod nekako u isto vrijeme svoje povijesti, prije otprilike dvije i pol tisuće godina ima dva blistava uma, jedan na Zapadu (Platon) a drugi na Istoku (Lao Tze), koji pozivaju ljude da vlast nad sobom i nad društvom predaju mudrosti koja je iznad pukog znanja i znanosti, iako se njima neminovno služi.

Baština i društvena moć

Zašto se razgrađuju profesije? Da bismo kao građani bili prepušteni na milost i nemilost uzurpatorima društvene moći. Znamo ih historijski. U našim su muzejima njihovi tragovi, njihovi predmeti, njihova ostavština... To naslijeđe su ostavljali s namjerom da postane baština, da je nove generacije prihvate kao ostavštinu koja zaslužuje kontinuiranje. S istim su razlogom i pisali povijest i pretvarali u predmete i zgrade kojima je bio cilj da potraju u vječnosti. Prošlost nije smo temporalni fenomen. Bogatiji i brži imaju više prošlosti. Ona se proizvodi i namjerno, ponekad s izravnom namjerom da postane baština. Baština je tako često nametnuti skup vrijednosti, ali i posljedica trans-generacijskog dogovora. Nositelji moći su osiguravali sebi vječnost to više što su je manje zasluživali - često na konvencionalne načine, plaćajući stotine godina redovnih misa za svoju dušu, gotovo doslovnim ucjenama umjetnika i znanstvenika koji su, da bi ostvarili uvjete za život i rad, slavili svoje gospodare. Kad su ti gospodari bili vizionari, događao se uzlet umjetnosti i znanosti, na obostranu i zasluženu slavu. Mnogi su, za razliku od javnih iskaza, potajno znali da je jedina vječnost ona naša, ljudske vrste. Tako je bilo važno da podare svoja imena muzejima za koje su, kao i mi, bili uvjereni da su tu za sva vremena. Zato je lako

odgovoriti zašto su baš najznačajniji baruni-pljačkaši poletnog doba američkog kapitalizma iza sebe umjesto piramida i velikih grobnica ostavili muzeje. Napunili su ih predmetima koji i nama znače mnogo (ne baš uvijek i ne na način na koji su htjeli) ali računica je, ako već ne genijalna, svakako lukava i pragmatična. Njihova imena se nalaze pod timpanonima svih tih hramova umjetnosti i znanosti koje tako ljubomorno čuvamo. Mi u Europi smo bili nešto prosvjećeniji i s manje obijesno stvorenih bogatstava, pa su se i europski velikani kapitala često zadovoljili imenom uklesanim zlatnim slovima na mramornim pločama u ulazima muzeja. Američki muzeji su privatni, no, europski, ruski i kineski su uglavnom javni, ali raste broj privatnih muzeja i muzeja koje osniva civilno društvo. Vlasništvo može biti nevažno, ali rijetko jest. Zato tek neka autonomna profesija može održavati kriterije javnog dobra ne uzurpirajući, dakako, ičije pravo da predlaže i stvara javno korisne sadržaje. Prioritetna maksimalizacija profita je izravno suprotstavljena kvaliteti proizvoda i održivosti razvoja. Muzeji su, usput, prepuni dokaznog materijala o ishodima vrijednosnih opredjeljenja u zajednicama; sve su to nikad posve savladana poučna iskustva.

Središnji položaj muzeja

Ove kritičke opaske imaju temelj u uvjerenju da su muzeji i ostale institucije kolektivne memorije moćan društveni mehanizam za upravljanje vrijednosnim sustavima društva. To im je osnovna zadaća i poslanje - sve ostalo su metode ili tehnologije ostvarivanja te uloge. Oni su tu da kontinuiraju sve što je iz prošlosti prepoznato kao vrijedno da se nastavi. Ako nije rezultat politike, spontani nastanak svakog muzeja je znak umirućeg srca nekog identiteta. Pravi muzeji su *pace-maker* identiteta - tu su ne da ga zamijene kao mehaničko srce, nego da ga spasonosnim impulsima podsjećaju da nastavi svoje postojanje/djelovanje. Muzeji su medij kontinuiteta. Javna memorija je tu da nas sačuva od ponavljanja prošlosti, da je pretvori u temeljne etičke lekcije, lišene mržnje ili osvete. Muzeji rata postoje ili kao relikti institucionalne prošlosti ili su ih, umjesto struke javne memorije, stvarali vojnici i političari. Ostali su ili preimenovani ili su nastali kao muzeji mira - o ratu, ali s porukom da se ne ponovi.

No, struka se nije uspjela sebi dokazati, nije uspjela postati profesija nego je ostala puko zanimanje. Nije se uspjela nametnuti društvenoj zajednici kao autoritet i osigurati svoju važnost kao podrška i inspiracija razvoju. U nekoj idealnoj poziciji, javna memorija bi trebala biti okosnica razvojne strategije. U nekoj utopiji bi strukovna asocijacija institucija javne memorije morala biti konzultirana u strateškom planiranju. Uostalom, ustavni zakoni sadrže neke esencijalne dijelove upravo takve, društveno dogovorene, javne memorije i

definiraju države u nekim osnovama identiteta koji je u njihovoj podlozi. U idealnoj državi bi politika predala institucijama javne memorije u zadatak taj vitalni dio memorije kojeg zovemo identitetom. Samo profesije mogu osigurati kvalitetan sadržaj demokratskim procesima pregovaranja o društvenom ugovoru; njime se uvijek iznova definiraju osnovi prosperiteta, mira, pravde i slobode. Iako idealna država ne postoji, a teško da će se i profesija javne memorije uspostaviti, ne smeta graditi i jednu i drugu prema nekoj idealnoj viziji ili bar tu viziju znati.

Protu-djelatna priroda muzeja

Zadaci muzejskih ustanova stoga tek jedim dijelom ovise o znanosti koja stoji iza njihovog istraživanja. Ako su muzeji tu ne da budu kroničari naše stvarnosti nego njeni aktivni akteri, na jednak način na koji je to javno školstvo ili javno zdravlje, onda ne treba dokazivati očitu kibernetičku prirodu muzeja i pronalaziti (doista) mnoštvo argumenata za to. Znamo li mudrost koju, kao znanost o upravljanju, krije kibernetika, lako je vidjeti da ni dokumentiranje prošlosti niti njena forenzika sami po sebi ne predstavljaju ništa više od skupa metoda i tehnologija. Smisao laboratoriju daje konačni cilj istraživanja. Tek upotreba muzeja, svrha tog rada, otkriva smisao institucije. On je kibernetički, protu-djelatni. Ako sastavite listu prijetnji kojima je neka zajednica izložena u svojem namjeravanom harmoničnom kontinuitetu (prosperitet, zdravlje, održivost, vladavina prava...) onda ste ujedno definirali i zadatke muzeja. Zadaci svih profesija i svih institucija su po svojoj prirodi isti. Nisu muzeji tu, naravno, da budu panaceja - lijek i rješenje za sve nevolje, nego da svim rješenjima, svih nevolja, prilože ponešto i to na osnovu svoje središnje kvalitete: stručnog znanja i znanstvene opremljenosti da artikuliraju prijenos kolektivnog iskustva.

Srce razumijevanja muzeja

Prijenos kolektivnog iskustva (ne samo pamćenja!) treba se dogoditi *sine ira et studio*, pa zato najprije posežemo za znanošću, nadajući se da će se dokazati u svojim vrlinama. Ona je, naime, često sluškinja svima koji joj mogu priprijetiti. Otkad su prestali biti heroji vremena, pa i sami poželjeli dobro živjeti, intelektualci su i sami postali roba. Danas establišment samo rijetke slavi kao heroje, i to zato što ih uspijeva afirmirati kao derivate nekih predložaka mitskih intelektualca, uglavnom neškodljive za sustav. One koji smjeraju doista mijenjati svijet, isti establišment dezavuiru u teoretičare zavjere, ili ih onemogućuje sabotiranjem karijere – tretira ih kao „trash“ ili „spam malaware“ u svojem programu. Dakle, valjalo bi da se taj prijenos iskustva od mrtvih na žive (da se

pozovemo na klasične mudrosti: *mortui vivos docent*, da mrtvi podučavaju žive) dogodi na način mudraca i za duhovnu zrelost zajednice, sa sviješću da prošlost ima smisla samo u onoj mjeri u kojoj unaprjeđuje naše ljudsko stanje.

Zaokupljenost sudbinom lokalnog identiteta koji može biti zadatak nekog malog muzeja, ništa ne isključuje i ne umanjuje njihov mogući podvig. Postoje i male-velike zajednice, ili bar imaju uvijek priliku za to.

Svijet se ne može graditi na strahovima, mržnji pohlepi, oholosti..., ili jednom riječju, na zlu, ma kako to naivno zvučalo. Svijet se gradi vrlinama. Kako ćemo ih prepoznati? Nikad ne mogu pripadati samo nama. Svaka duhovna pismenost podrazumijeva sposobnost da se razlikuje dobro od zla. Kao i ljudi i zajednice mogu opstati na vrlinama. Postoje zajednice koje, iako male i skromne, uspijevaju održati razinu nehinjene osobitosti te obilja i dobra koje su naslijedili - tako da imaju vlastito samopouzdanje i uvažavanje od strane drugih. Ovu, naizgled pretencioznu tvrdnju možemo poduprijeti primjerom iz općeprihvaćenog marketinga. Kao i marketing sam, i njegov dio - tzv. brendiranje, u rukama su lažnih menadžerskih elita doživjeli sve oblike degradacije. Pa ipak, taj isti brending je uspješan samo onda kad i oni „drugi“, ostali, kojima je namijenjen, pristanu na njegov sadržaj. Poziv kojeg sadrže slogani uvijek je mješavina najkraćeg opisa pozitivnih osobina nekog identiteta i vjerodostojnosti. Primjera radi: uspješnost Hrvatske nije u genijalnosti ili manjkavosti poruke „Mediteran kakav je nekad bio“ nego u odgovoru – je li Hrvatska doista to i hoće li svi kojima je slogan upućen smatrati da je to tako. Na kraju, svi ti redovno preplaćeni slogani (bar kad su loši), više štete no koriste, a kao i svaki vašarski povik, hitro se potroše i kad su najbolji. U konačnici, naš je uspjeh ili neuspjeh ipak rezultat kvalitetnog proizvoda kojeg posjedujemo ili ne. Snaga identiteta i naših argumenata na kraju ovise o golemom kontekstu gdje svi za sve, i svi o svima odlučujemo. Doduše, svijet privida pokazuje opasan potencijal. Kako su oružja postala gotovo izvjestan put u samo-uništenje, novo bojište će postati ljudska pamet, vrijednosni sustavi, svjetonazor i način mišljenja, kao meka snaga identiteta. Vladari kaosa i kolektivnih histerija imaju na raspolaganju sredstva bez presedana.

Ako isključimo ratove, u nadmetanju dobra, na dugi rok, ipak nema drugih argumenata od istine i stvarnog značaja. Ali, tko bi trebao bolje razumjeti neku zemlju, neku regiju, neki grad ili zajednicu, od njihovog muzeja? Osnivač ekomuzeja, Georges Henri Rivière, moj izravni mentor, imao je jednu osobitu tvrdnju koju su i najskloniji toj genijalnoj reformskoj ideji previđali: „turisti su bonus“, dakle „dobrodošli“. S dubokim razumijevanjem muzeja, znao je da su pravim, dugoročnim turistima najbolji baš muzeji koji najviše valjaju članovima

njihove zajednice. Tko radi muzeje za turiste, taj ne gradi muzej nego baštinsku atrakciju. Zašto ovo ima smisla ponovo reći? Zato što najčešće gradimo muzeje baš za turiste, za turiste koji sjede u našoj taštoj svijesti i zbog kojih se neprestano pitamo „Hoće li im se svidjeti?“ Ta zavodljiva psihologija dio je našeg nagona da se opravdamo i o sebi ostavimo bolju sliku no što doista imamo pravo. Nije li istina da se svi za fotografije smiješimo? Valja razmisliti da li taj primarni impuls ima veći značaj no što bismo htjeli. Ali, muzeji su važniji od toga.

Obrazovanje za život

Bilo bi dobro kad bi baštinske institucije uspjeli formirati tako da budu stalno, komplementarno obrazovanje u zajednici. Škole nastoje napraviti što bolji posao, ali s teškoćama koje imaju i golemim, rastućim zadatkom, trebaju pomoć. Veći dio stanovništva se uvijek nalazi izvan domašaja obrazovnog sustava, a svijet postaje sve zahtjevnije mjesto. Unatoč naporu, škole ne uspijevaju obaviti višestruko opismenjavanje populacije - da ljude pripreme za život u porodici, u zajednici, da im u dobu masovne proizvodnje i stradanja kriterija podare uvid i posreduju potrebno iskustvo u značenja kvalitete - ma o čemu da je riječ. Neuspješne su u nastojanju da korisnicima, populaciji, pomognu suočiti se s pitanjima čiji odgovori određuju smisao njihovih života. Mogu li to, bar na svoj način, učiniti muzeji? Moramo li doista jesti neukusnu hranu, da li se moramo oblačiti u sintetičke materijale, moramo li živjeti u nezdravim građevinama, okruženi lošim zrakom i sve ružnijom, sve zagađenijom sredinom? Kako se može razlikovati loš proizvod od kvalitetnog? Kako prepoznati ono što je lijepo kad se nameće samo ružno ili bar samo vizualno atraktivno? Da bismo doista mogli išta birati, bilo da je je riječ o namještaju ili ukrasima - tko će nas naučiti ukusu? Dakle, kako da razlikujemo lijepo od ružnog i dobro od lošeg? Smijemo li te zadatke samo prepustiti medijima ili, ako nam je to neprirodno, religijskim ustanovama koje po definiciji spadaju u slobodu izbora, ali su neprihvatljive kao obvezujuće u građanskom društvu. Kako ćemo procijeniti ljude prema ljubaznosti i susretljivosti? Koje osobine ponašanja trebamo gajiti sami ili očekivati od drugih? Kako ćemo namjestiti naše stanove i kakvi nam trebaju biti javni prostori? Muzeji nisu po definiciji obrazovne institucije nego osobita društvena platforma koja posjeduje golemu, uvjerljivu komunikativnu sposobnost, opremljena atraktivnim zbirkama i, najčešće, golemim „dokaznim materijalom“ svojeg uvida u prošlost. Oni su golem i osobit teatar koji je doduše obavezan da ne izda činjenice ali smije stvarati mentalne atrakcije. Da se taj potencijal razvio kako je mogao, vjerojatno bismo govorili o „osmoj umjetnosti“ kao umijeću komunikacije kolektivnog iskustva. Bilo bi smiješno da vratimo

svoje šamane, ali njihovo mjesto možemo popuniti svojim svjetovnim, duhovnim institucijama.

Održanje identiteta i uvid u ljudsko stanje

No, bilo da je riječ o društvu ili baštini, teško da će nam poći za rukom ijedna idealna projekcija. Najviše što ćemo uspjeti jest odabiranje pravog smjera. Do sada je svaka nova tehnologija postajala obogaćenje postojećeg svijeta, ništa ne ukidajući. Hoće li digitalne tehnologije ujedinjene s umjetnom inteligencijom nadići uobičajene potrebe i promjene? Hoće li nam promijeniti svijet tako da ga obogate ili da dovedu onaj, kojeg već nazivaju trans-humanistički, u kojem ćemo gubiti svoj humani identitet?

Svijet je napravio golem izlet u makro-beskonačnost i, sažeto, otkrili smo razne zanimljivosti, ali u stvari, da priznamo - samo nove dimenzije beskonačnosti. Zavirili smo s nešto jasnijim interesom u mikro-beskonačnost i jednako ustanovili da je ona baš to što smo o njoj pretpostavljali na početku: beskonačna. Higgsov bozon je bilo izazovno pa čak i dirljivo tašto nazvati božanskom česticom (kao da smo na kraju nečeg), ali nerješiva jednadžba je samo dobila nove elemente. Potrošeni su golema energija i novac, a da još uvijek ne znamo zašto za život koji vodimo koristimo samo neznatan postotak kapaciteta vlastitog mozga. Zašto, da budemo slikoviti, za dostavu pizze koristimo Lamborghini kao prijevozno sredstvo? Nije li naša cijela društvena memorija čudno golema usporedimo li je sa našom skromnom sposobnošću da upravljamo svijetom? Ta vrsta beskonačnosti ostaje još uvijek slabo neistražena. U neku ruku smo, u međuvremenu, uz sav tehnološki napredak, unazadili ljudsko stanje. Nismo, recimo, uspjeli ukinuti glad i siromaštvo i stvoriti čovječanstvo koje je ujedinjeno u namjeri da sačuva kvalitetan život na Zemlji. Naprotiv, stvoreni su i osjećaj krivnje i bespomoćnosti s jedne strane i tehnološke mogućnosti s druge, da se bez pogovora, poslušno, otputimo u eugenički projekt stvaranja umjetnog čovjeka. Na kraju tog, sad već ne sasvim hipotetskog puta, je neka vrsta dokinuća ljudske vrste. Upravo se odvijaju prve odlučujuće faze tog razvoja koji će, dakako, potrajati i imati zanimljive mijene. AI i će promijeniti svijet. Svoja mjerila realnosti primijenit će na stvarnost, na realno vrijeme i fizički svijet, brišući granice između njih. Živjet ćemo uronjeni u višestruku, simultanu stvarnost.

Kad se to dogodi, muzeji bi mogli postati kamen mudraca - rijetko preostalo i vjerodostojno sredstvo potrebno u procesu razlikovanja stvarne stvarnosti od one koja se nameće kao multiplicirana, umjetna stvarnost, stvarnija od stvarne. Moglo bi se pokazati da nam na tom putu doista treba profesija javne memorije

sastavljena od sadašnjih nekoliko sustava koji bi umreženi mogli imati funkciju mega-mozga, s jednim dijelom svijesti, a u nekoj mjeri i savjesti koja bi nas čuvala od predalekih putovanja s kojih se ne možemo vratiti u naše identitete.

Turizam i znanje baštine - Hrvatska

Turizam se najprije nametnuo kao golema šansa baštine, a onda je, po prirodi svoje profitne orijentacije i snage u gospodarstvu postao zahtjevan, pa čak i opasan partner. Gdje stvari nisu dobro uređene, vjenčanje hotelijera i Muze nije se pretvorilo u harmoničan brak. Turizam koji je slabo organiziran i skupo birokratiziran - kakav je slučaj u Hrvatskoj - i koji proizlazi iz shizofrene javne svijesti, po kojoj će nam se sve od važnosti zvati stranim imenom, nema strategiju. Stoga je logično da se turizam, pa i onaj baštinski u nas događa stihijski, prepušten neodgovornim i nestručnim lokalnim političarima i izložen plitkim dosjetkama, improvizacijama i bjesomučnoj ekspanziji. Takav turizam osnovan na što hitrijem povratku ulaganja zapravo uništava resurse na kojima počiva zato jer ne razumije njihovu prirodu. Ponuda te vrste obeshrabruje, ponekad rastužuje i ljuti zahtjevniju, zreliju klijentelu koja takve destinacije prepušta masovnom turizmu i daljnjoj degradaciji. Tamo pak gdje je struka od početka do kraja obavila svoj posao, možemo se pohvaliti s muzejima koji su sinkronizirani sa svjetskim mjerilima kvalitete. Propuštene prilike se, dakako, ne vide.

Poružnjivanje Hrvatske je uzelo toliko maha da već možemo govoriti o katastrofalnim razmjerima. Statistike koje govore o bespravnoj i posve proizvoljnoj, amaterskoj gradnji su zaprepašujuće. Iz te napasne, ružne i kaotične slike, baština se probije tek kao mikro-lokacija, ili muzejski postav, sve više bez konteksta koji joj daje značaj, bez cjelina koje joj daju autentičnosti. U masovnom grabežu svega što valja očuvati, nema mjesta ni za jedan oblik planiranja, bilo da se radi o urbanizmu ili čuvanju sustava vrijednosti. U takvom kontekstu, neke rasprave i povremeni medijski prilozi o baštinskom turizmu ili, recimo, kreativnom turizmu postaju jedva više od naklapanja i stvaranja privida. Bez sustava vrijednosti koji čini živi kontekst baštine i čuvanje baštine i njena upotreba su posve ugroženi. Muzej ili spomenički kompleks nisu nego podsjetnik na vrijednosti, a realiziraju se u životnoj sredini i živoj praksi zajednice. Ako izvjesna društvena sredina nekim birokratima iz svojih redova, pa makar se zvali kustosima, povjeri na čuvanje svoje najbolje naslijeđene vrline, a ovi ih zaključaju u depoe, a najskuplje i najstarije stave u staklene vitrine - nije sačuvano još ništa nego tek mogućnost da se nešto sačuva. To je lakše objasniti na primjeru novca. Pohranite li ga u banku možda će jednog dana dobro doći, ali koristan je samo ako cirkulira. Valjda je nešto slično i s ljubavlju

koju netko gaji prema nekome ili nečem, ali je ljubomorno drži podalje od života. Muzej je dakle podsjetnik i inspiracija ali da bi se realizirao, vrijednosti koje čuva moraju biti dio aktivnog vrijednosnog sustava. I, da bude lakše, nije prošlost baš tako beznandno udaljena od nas da bi joj mjesto bilo jedino u vitrini. Ako kao Slaven živite u kući koja je sagrađena na rimskoj vili, i ako to dobro znate, možda vam padne na pamet da zemlja pripada svima, da su neki davni ljudi bili baš kao i mi, da to mjesto, štoviše, obavezuje na neku otmjenost i plemenitost jer su možda bili bolji, obrazovaniji i kulturniji od nas. Ako su imali robove, možda ih, a da i ne primjećujemo, imamo i mi danas. Ako su protjerani, možda i nas tjeraju ili pak mi neke druge? Baština je kao poezija: govori onom tko je umije čitati i tko želi unaprijediti svoje ljudsko stanje.

Muzeji su nedovršena profesija

Kad bi postali mjesta za suočavanje sa sobom, za samo-spoznavanje, imali bismo razloga zašto ih graditi. Potreba za muzejima je velika i javnost osjeća da su to prava mjesta gdje će namiriti svoju glad za samo-spoznavanjem i utemeljenim ponosom o svojoj jedinstvenosti. Nažalost, unatoč tim potrebama, javnost ne dolazi na svoj račun. Nekad je razlog bio samo u konvencionalnosti i nesposobnosti muzeja. Danas je potencijalna publika de-motivirana senzacionalističkom stvarnošću, atraktivnošću kulture-robe, podilaženjem primarnim nagonima ili pak uskim političkom i religijskim interesima kako ih definira vladajuća elita. Dokle god te elite u muzejima i baštinskom djelovanju ne prepoznaju svoju izravnu korist, ni stranke ni država neće ih uvrštavati u obvezujuće strategije razvoja kulture (i baštine). Ili, obrnuto, gdje god i u kojoj mjeri vladajuće elite prepoznaju svoj interes, muzeji će se pomagati kao roba, kao podloga korisnih mitova, kao osnova turističke industrije (industrije baštine, destinacijske industrije)... Svi znaju da su muzeji važni, ali je činjenica da gotovo o ničemu važnom za društvo i javnu memoriju ne mogu donositi odluke. Ne-konfliktnost muzeja ne proizlazi iz činjenice da su inherentno ne-konfliktni, nego iz činjenice da se tako vide, tako financiraju. Naime, postoji strukovna literatura koja registrira oblike kažnjavanja muzeja za „svoje glavo“ djelovanje. Od muzeja se očekuje izvjestan beskrvan, neangažiran i „neutralan“ društveni stav. To se od njih očekuje iznutra i izvana. Taj status-quo je neki prešutni pakt između zaposlenika (koji uglavnom nisu obrazovani za specifični rad u muzeju) i državne administracije preko koje društvena zajednica financira muzeje u većini država Zapada. Podobnost i oportunitizam su krivi da se u većini tranzicijskih zemalja zapošljava po toj negativnoj selekciji, a muzejski direktori su nedeklarirani čuvari tog zatečenog stanja. „Doživotni“ direktori muzeja su pokazatelj te koruptivne situacije koja izravno smanjuje reformu odn.

konceptualnu obnovu muzeja. To su okvirni uzroci notorne neproduktivnosti muzejskih institucija. Ova opaska, u pravilu, uvrijedi sve radišne kustose i odgovorne direktore, jer znaju koliko ih stoji njihov trud. No suditi svijet ili struku po sebi doista je laička logika. To je i mentalni sklop u kojem je moguće tvrditi, bez reakcije struke ili nadležnih državnih institucija, da je muzeja previše. Usporedbe s ostalim Europskim zemljama otkrivaju upravo suprotno.

Zašto nećemo stići formirati baštinsku profesiju

Kako učiniti da značaj baštine bude što jasniji svim društvenim protagonistima? Kako utjecati da se kvaliteta uči, hrabrost dopusti, trud honorira...? Najkraće, dobrom upravom, ali na to je teško utjecati. No, organiziranost struke nije izvan domašaja. Dobro organiziran sektor mogao bi istupati s jedinstvenom i snažnom argumentacijom prema državi i prema ostalim društvenim partnerima. Najstarija muzejska asocijacija na svijetu ujedno je i najsvjetliji primjer te vrste, no, premda muzejsko zanimanje nije stasalo u baštinsku profesiju, u mnogim je zemljama shvaćeno da je organiziranost sektora uvjet društvenog statusa. Čini se po svemu da svijet neće uspjeti formirati tu profesiju kustosa javne memorije, sastavljenu od specijalističkih zanimanja kao što su muzealci, arhivisti i bibliotekari, na sličan način kako je to učinila svojedobno medicina postajući ujedno i javnom službom na raspolaganju građanima. Privatizacija javnih službi je ozbiljno oštetila i zdravstvo i obrazovanje. Taj se proces obavlja obezvredjenjem javnih službi, umanjivanjem javnog značaja znanstvenika, praktičnim ukidanjem javnih intelektualaca i nezavisnih kulturnih radnika, ukidanjem ugleda društveno-humanističkog obrazovanja, napuštanjem provjerenih metoda mjerenja kvalitete, te birokratizacijom sustava. Ako se svemu doda da je svijest ljudi već natopljena uvjerenjem da je sve što je „besplatno“ ujedno i bezvrijedno, imamo, čini se, ireverzibilan proces. Efikasnost degradacije ili svake agresije je notorna činjenica. Srušiti i uništiti u jednom sitnom trenutku decenije kolektivnog truda je upravo zavodljivo lako. Sve suprotno je teško i dugotrajno. K tomu, sve siromašnija država, mediji predani na nemilost korporacijama i „box-office“ kriterijima (prema stanju blagajne, dobro je ono što donosi najveći profit) su tsunami koji će pomesti svaki dugoročno važan vrijednosni sustav koji nije u vlasti kreatora profita. Kulturni prostor i sam je sve više zagađen merkanilizacijom, na jednak način na koji je ekonomski zagađen financijalizacijom a duhovni praznovjerjem i institucionalizmom.

Politika, identitet, neka rješenja

Na kraju ovako hitrog pogleda, valjalo bi spomenuti da se uvijek najspremnijima nude rješenja koja oduzimaju dušu. Nova desnica, tzv. *Alt right*, i pokret identitarijanizma, najčešće nude zaštitu nacionalnog identiteta kao vraćanje u prošlost, suprostavljanje drugima, okrivljavanje drugih, zatvaranje pred izazovima realnog života koji podrazumijeva promjene i kreativno podešavanje. U onome što nude ima i logike i istine baš u mjeri u kojoj su suvremeno društvo izdali političari prodani korporacijama i u mjeri u kojoj je nestala sa scene tzv. građanska ljevica. Na ruku im ide ugroženost, strah od nestajanja, strah od promjena, strah od drugih - nesigurnost i nepouzdanost institucija i sustava. Tu se pojavljuje paradoks koji šteti i muzejima. Nova desnica zagovara jaku državu koja je uz nacionalni i vjerski okvir siguran tutor svim građanima. Privid je da zagovaranje profesija kao javnih službi liči na isti projekt; trodioba vlasti će, recimo, biti zajednička svakom političkom opredjeljenju, ali tek vladajući sustav vrijednosti određuje karakter društva. Kako je bilo moguće zapostaviti važnost sektora javne memorije? Nije zapostavljena, ali je sektor rascjepkan i takav - bez vlastitog profesionalnog društvenog poslanja, ostavljen na raspolaganju nositeljima društvene moći. Kako bi izgledali arhivi kad bi u njima doista bilo sve što je s vremenom pohranjeno i kad bi njima upravljali stručnjaci s odgovornošću javnih intelektualaca?

Politika je s pravom prokazana kao kompromitiran i nedostojan posao, glamurozan, dakako, ali bez šanse da kao sustav u sebi zadrži kvalitetne, moralno integrirane pojedince. Sustav i kontekst naprosto ne omogućavaju da neki stasaju u državnike ili bar hrabre tribune. Bez vjerodostojnog, društvenog poslanja politika se sve više čini samo-ukinutom profesijom. Baš stoga što se s razlogom vrednovala volja građana za participacijom, politika nije mogla usvojiti profesionalne standarde koji bi takvu participaciju isključivali. Ako već pojedinačni političari, ograničeni mandatima mogu i biti profesionalno nedorasli izazovima upravljanja društvom, to svakako ne smije biti administracija na koju se oslanjaju, koja uistinu mora biti profesionalna. Čini se da se u većini tzv. demokratskih zemalja i politički nepismena osoba ili sociopat mogu domoći političkog mandata i doći u priliku da uzurpiraju vlast. Dovoljna je podrška korporacija i medija uz populistički program koji podilazi niskim strastima gomile. Potpuni izostanak institucija javne memorija iz tih društvenih okolnosti je, koliko nelogičan, toliko i opasan. Dio problema je što ni sami stručni djelatnici tih institucija ne misle da je u tome išta sporno.

Zato se, u novije vrijeme, sve više događa da muzeje i druge memorijske projekte prave i organizirani građani. Kreativna energija društveno odgovornih i

ujedinjenih pojedinaca je dragocjena, a ponekad nezamjenjiva i neponovljiva. Koliko god smatrali da je idealno rješenje autonomna profesija javne memorije, društvena stvarnost mora podrazumijevati i sva druga, javno korisna rješenja kao legitimna. Riječ je uvijek samo o kvaliteti djelovanja u djelu javnog interesa. Tako valja gledati i na brzi porast broja privatnih muzeja. U Kini je to barem stotinjak, često i golemih muzeja godišnje i uvijek je analiza njihovog statusa najrječitiji nalaz i o struci i o samom društvu. Svijet koji se više ne da podijeliti na jednostavne ideološke predloške treba drugačije institucije i akcije.

Baština kao sredstvo preživljavanja

Definicija muzeja je oduvijek morala imati članke koji su je u praksi širili pa tako danas s pravom govorimo o baštinskom sektoru u kojem su muzeji možda samo najkomunikativnije ustanove među svima koje se bave javnom memorijom. Nije utješno znati da ćemo propustiti nadograditi suvremeno društvo organiziranim, javnim sustavom javno formirane i odgovorne društvene memorije. S druge pak strane, bilo bi teško očekivati da moćni aspiranti na vladanje društvom prepuste odlučnu riječ znanstvenicima i stručnjacima. Potonji bi, naime, mogli izgraditi objektivnu, nepristranu procesualnu platformu gdje bi se građani na osnovi njihovih prijedloga dogovarali s kojom pameću će napraviti sljedeći razvojni korak. Oni bi, uz korisnije javno obrazovanje, olakšali građanima izbor: koju svijest i savjest žele imati ili za sobom ostaviti kao osnovu za dogovore u zajednici odnosno društvu. Baštinske institucije bi najbolje ispunile svoju funkciju kad bi, sljedstveno svojoj kibernetičkoj prirodi (a posvećene vrijednosnom sistemu), postale demokratski forum za stalni uvid i raspravu o vladajućim društvenim „normama“. Te „norme“ su, baš kao i zakoni i propisi po kojima se organiziramo, kvalitativni orijentir u kontinuiranoj raspravi i uvidu - bilo da je riječ o pravdi, istini, ljepoti ili zdravlju - ma kako ih tko i u kakvom identitetskom okviru razumio. Takva javna memorija naučila bi nas korisne stvari za preživljavanje čovječanstva - prirodu građenja i razaranja, prirodu dobra i zla, prirodu rata i mira... Naučila bi nas ideji baštine kao svijesti da je raznolikost bogatstvo koje uvjetuje sva ostala.

